

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Психологія толерантності»
вибіркових компонент освітньої програми другого (магістерського)
рівня вищої освіти**

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 2. Види толерантності, їх сутність.

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.22 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 26.08.22 р. № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально- економічних дисциплін
Протокол від 29.08.22 № 8

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології (протокол від 17.08.22 р. № 7)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат соціологічних наук
Мороз А.В.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії культури, кандидат психологічних наук, доцент Віденєєв І.О.;
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Види толерантності, їх сутність.
2. Визначення рівня комунікативної толерантності.
3. Визначення типів етнічної ідентичності.
4. Визначення рівня толерантності до невизначеності.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Волошина О. В. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Оксана Василівна Волошина. – Вінниця, 2007. – 197 с.
3. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища / О. Грива. – Київ : ПАРАПАН, 2005. – 227 с.
4. Декларація принципів толерантності.- Педагогіка толерантності - 1999, №3-4.

Допоміжна література:

5. Акімов Д. Явища толерантності і мігрантофобії в умовах сучасної трудової міграції / Дмитро Акімов // Віче.-2009.-№20.-С.17-19
6. Баранова Н.П. Толерантне спілкування. Тренінг для вчителів. /Н.П.Баранова. // Шкільному психологу.-2009.-№3.-С.21
7. Бібліотека – територія толерантності. // Бібліотечний форум України.-2007.-№3.-С.38
8. Безкоровайна О. Роль активних форм соціально-ціннісної діяльності у вихованні особистості сучасного підлітка./О.Безкоровайна.//Рідна школа.-2005.-№12.-С.38
9. Виховання толерантності починається з учителя.//Рідна школа.-2005.-№6.-С.29
10. Галицький І. Нормативні засади концепції формування толерантності в українському суспільстві/І.Галицький// Право України.-2011.-№9.-С.294-301
11. Гамрецький І. Толерантність і духовна безпека молоді./І.Гамрецький.//Рідна школа.-2005.-№4.-С.26
12. Гусєв А.І. Толерантність до невизначеності неопределенности: проблематика исследований./А.И.Гусев.// Практична психологія та соціальна робота. -2007.-№8.-С.75
13. Декларація принципів толерантності. // Віче.-2002.-№11.-С.12
14. 1. Практическая психология для менеджеров / [под ред. М. К. Тутушкиной]. - М.: Филинь, 1996. - С. 101-103.
15. 2. Психодиагностика толерантности личности / [под ред. Г.У.

- Солдатовой, Л.А. Шайгеровой].- М.: Смысл, 2008. - 172 с.
16. 1.Безюлева Г.В. Толерантность: взгляд, поиск, решение / Г.В. Безюлева Г.М. Шеламова. – М.: Вербум – М., - 2003. – 324 с.
  17. 2. Дробижева Л.М. Проблемы этнической толерантности в условиях роста этнического самосознания народов Российской Федерации/ Л.М. Дробижева // Толерантность в общественном сознании России. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1998. - С. 48 – 54
  18. 3. Олпорт Г.У. Становление личности: Избранные труды/ Г.У. Олпорт. - М.: Смысл, 2002. – 204 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

19. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
20. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
21. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
22. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
23. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>
24. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
25. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
26. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM)
<https://oai.org.ua/http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6564/1/Melnichuk.pdf>
27. Електронна бібліотека Наукова періодика України
<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

Текст лекції

1. Види толерантності, їх сутність

На початку ХХІ століття проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку із процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні і етнічні ідентичності різних культур і народів. Формування громадянського суспільства неможливе без відповідного усвідомлення фундаментальних цінностей демократії. Однією з основних таких цінностей є цінність толерантності. Проблема толерантності сьогодні — одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку.

За визначенням проф. А. Чічановського, толерантність — це терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки. Це повага або визнання рівності інших, відмова від домінування чи насильства. Інакше кажучи, постійні, цілеспрямовані зусилля для створення такого інформаційного поля, яке б культивувало в людині і суспільстві настанову на самообмеження, злагоду та співробітництво, на емоційну мобілізацію на злагоду культур [16, 92].

На думку Н. М. Федотової, толерантність — це визнання легітимності законних інтересів іншого, що не розходяться з мораллю, і відвертість по відношенню до його досвіду, готовність до діалогу і до розширення власного досвіду у цьому випадку [14, 10]. Саме так повинні ставитися суб'єкти юридичної діяльності один до одного.

Проведемо типологізацію толерантності за соціальними сферами її буття:

1) гендерна толерантність — неупереджене ставлення до представників іншого полу, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншого полу, відсутність ідей про перевагу одного полу над іншим;

2) вікова толерантність — неупередженість до апріорних “недоліків” людини, пов'язаних з її віком. Вікова толерантність цілком може поєднуватися із прийнятою у багатьох культурах повагою до осіб похилого віку;

3) освітня толерантність; очевидно, що даний тип толерантності має відношення до побутової сфери і не пов'язаний з обговорюваним питанням, де рівень освіти суб'єктів права є вирішальним чинником;

4) міжнаціональна толерантність — ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки і негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції “презумпції національної невинності”;

5) расова толерантність — відсутність упереджень до представників іншої раси;

6) релігійна толерантність — ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку віруючих і невіруючих, представників різних конфесіональних груп;

7) географічна толерантність — неупередженість до жителів невеликих або провінційних міст, сіл і інших регіонів з боку столичних жителів і навпаки;

8) міжкласова толерантність — терпиме ставлення до представників різних майнових шарів — багатих до бідних, бідних до багатих;

9) фізіологічна толерантність — ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками і т.д.;

10) політична толерантність — ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їх членів і т.д.;

11) сексуально орієнтована толерантність — неупередженість стосовно осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією;

12) маргінальна толерантність (толрантність стосовно маргіналів) — ставлення до бомжів, жебраків, наркоманів, алкоголікв, ув'язнених і т.д.

Види толерантності та інтолерантності за ієрархічним принципом сходження від першого до другого:

а) протекціоністська толерантність — полягає в тому, що суб'єкт толерантності (інститут, організація або індивід) не тільки абсолютно неупереджено ставиться до об'єкта, але й робить усе можливе, щоб допомагати тим організаціям або групам людей, які, на його думку, зазнають інтолерантного ставлення з боку суспільства в цілому або його окремих сегментів; надає квоти для одержання роботи або зарахування у вищий навчальний заклад представникам певних етнічних меншостей; допомагає людям, які є об'єктами інтолерантних відносини через свої політичні погляди, фізичні недоліки або сексуальну орієнтацію і т.д.; якщо

суб'єктом даного типу толерантності виступає індивід, то можна говорити про його високі моральні якості, вищі прояви емпатії, жалю і т.д.; якщо ж суб'єктом протекціоністської толерантності є держава або окремі її інститути, насамперед ті, які розподіляють матеріальні блага, то тут можуть виникнути серйозні дискусії, пов'язані із суперечністю між принципами толерантності і соціальної справедливості;

б) ціннісна толерантність — це система цінностей і зразків поведінки, пов'язана з неухильно твердим слідуванням принципам толерантності; система цінностей повинна включати неупереджене ставлення до представників інших соціально-демографічних груп і готовність прийняття висловлювань і поведінкових актів, відмінних від власних;

в) прихована інтолерантність — суб'єкт розуміє важливість принципів толерантності і небезпеку або моральну неадекватність декларації ідей інтолерантності або інтолерантних дій, але в силу внутрішніх симпатій і антипатій, власних настанов і поглядів ставиться упереджено до представників різних соціально-демографічних груп; його ставлення і висловлення носять явно непублічний характер і не можуть впливати на суспільні настрої і дії;

г) вербальна інтолерантність — суб'єкт вважає за можливе і іноді навіть необхідними публічні висловлення стосовно представників тих або інших соціально-демографічних груп; він вважає неможливим для себе які-небудь публічні дії — насильство, заборони і т.д., але не вважає за необхідне приховувати свої погляди;

д) агресивна поведінкова інтолерантність — суб'єкт вважає виправданим підготовку і здійснення певних дій, спрямованих на заборону, обмеження діяльності або насильство стосовно об'єкта інтолерантності; ці дії пояснюються його розумінням соціальної справедливості, сильним ступенем відчуження від об'єкта, низьким рівнем правової культури; нерідко така поведінка пов'язана з певним рівнем соціалізації або навіть настановами на девіантну або кримінальну поведінку; у тому випадку, коли суб'єктом є інститут, це пов'язано з певною державною політикою тоталітарного суспільства [8, 34-41].

Ведучи мову про рівні існування толерантності, можна виділити такі:

- цивілізаційний;
- міжнародний (міждержавний);
- етнічний;
- соціальний;
- індивідуальний.

Толерантність цивілізаційна (або соціокультурна) передбачає ненасильство у контактах різних культурних світів (цивілізацій). Тому соціокультурний (цивілізаційний) вимір толерантності, як найзагальніший рівень її існування, є умовою творчого розвитку “культури світу” (термін ЮНЕСКО) у сучасності.

Толерантність у міжнародних відносинах є умовою співпраці і мирного співіснування держав незалежно від їхніх розмірів, економічного розвитку,

етнічної чи релігійної приналежності їхнього населення.

Етнічна толерантність є основним засобом досягнення гармонії національних відносин у мультинаціональних суспільствах, тому що базується на визнанні того факту, що за відмінностями криється суттєва подібність.

Соціальна толерантність, яку можна визначити як ненасильницьке, поважне ставлення до різних соціальних груп, є гармонізацією відносин у суспільстві.

На індивідуальному рівні толерантність є доброчинністю, тобто нормою поведінки відповідальної особистості. Толерантність стосовно людей, які відрізняються від нас своїми поглядами і звичками, вимагає розуміння того, що істина не може бути простою, що вона багатогранна і що існують інші погляди, здатні пролити світло на ту чи іншу її сторону. Саме цей рівень існування толерантної свідомості виступає фундаментом будь-якої терпимості у суспільстві.

Таким чином, толерантність є базовою цінністю відкритого суспільства. Відкритість суспільства своїм власним змінам та інноваціям означає одночасно і відкритість його назовні, іншим культурним нормам і принципам. Тому толерантність, критичне мислення, свобода і відповідальність особистості у відкритому суспільстві пов'язані один з одним, становлять фундамент демократії і створюють умови розвитку, руху суспільства вперед.

2. Визначення рівня комунікативної толерантності

Методика діагностики загальної комунікативної толерантності, запропонована В. В. Бойко (Практична психодіагностика, 1998), дозволяє діагностувати толерантні і інтолерантні установки особистості в процесі спілкування.

Згідно методики комунікативна толерантність, чи толерантність у спілкуванні, підрозділяється на ситуативну, типологічну, професійну і загальну.

Рівень ситуативної толерантності визначається ставленням людини до конкретного партнера в спілкуванні (дружини, колеги, випадкового знайомого), типологічної - ставленням до збірному типу або групі людей (представникам будь-якої національності, професії, соціального шару). Професійна комунікативна толерантність проявляється в робочій обстановці, у взаємодії з тими людьми, з якими доводиться мати справу за родом діяльності (клієнтами, пацієнтами). Загальна комунікативна толерантність обумовлена життєвим досвідом, властивостями характеру, моральними принципами і значною мірою зумовлює інші форми комунікативної толерантності.

Комунікативна толерантність – це характеристика відносин особистості до людей, що показує ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії.

Комунікативна толерантність - одна з найважливіших і дуже

інформативних рис людини. Вона є збірною, оскільки в ній відбиваються фактори долі і виховання, досвід спілкування особистості і різні її прояви - культура, цінності, потреби, інтереси, установки, характер, темперамент, звички, особливості мислення. Дана характеристика особи відноситься до стержневих, бо значною мірою визначає її життєвий шлях та діяльність - положення в найближчому оточенні та на роботі, просування в кар'єрі і виконання професійних обов'язків. Це системоутворююча характеристика особистості, оскільки з нею погоджуються і становлять психологічний ансамбль багато інших якостей індивіда, передусім моральні, характерологічні та інтелектуальні. Ось чому особливості комунікативної толерантності людини можуть свідчити про її психічне здоров'я, внутрішню гармонію або дисгармонію, про здатність до самоконтролю та самокорекції.

Методика діагностики загальної комунікативної толерантності (В. В. Бойко)

Інструкція: Оцініть, наскільки наведені нижче судження вірні по відношенню до Вас. При відповіді використовуйте бали від 0 до 3, де

- 0 - зовсім невірно,
- 1 - вірно в деякій мірі,
- 2 - вірно в значній мірі,
- 3 - вірно у вищій ступеня.

Шкала 1. Неприятие или непонимание индивидуальности другого человека

№	Утверждения	Баллы
1.	Медлительные люди обычно действуют мне на нервы	
2.	Меня раздражают суетливые, непоседливые люди	
3.	Шумные детские игры я переношу с трудом	
4.	Оригинальные, нестандартные, яркие личности чаще всего действуют на меня отрицательно	
5.	Безупречный во всех отношениях человек насторожил бы меня	
		Всего:

Шкала 2. Использование себя в качестве эталона при оценке поведения и образа мыслей других людей.

№	Утверждения	Баллы
6.	Меня обычно выводит из равновесия несообразительный собеседник	
7.	Меня раздражают любители поговорить	
8.	Меня затрудняет разговор с безразличным для меня попутчиком в поезде (самолете), начатый по его инициативе	
9.	Я бы тяготился разговорами случайного попутчика, который уступает мне по уровню знаний и культуры	
10.	Мне трудно найти общий язык с партнерами иного интеллектуального уровня, чем у меня	
		Всего:

Шкала 3. Категоричность или консерватизм в оценках других людей

№	Утверждения	Баллы
11.	Современная молодежь вызывает неприятные чувства своим внешним видом (прически, косметика, наряды)	
12.	Так называемые “новые русские” обычно производят неприятное впечатление либо бескультурьем, либо рвачеством	
13.	Представители некоторых национальностей в моем окружении откровенно мне несимпатичны	
14.	Есть тип мужчин (женщин), который я не выношу	
15.	Терпеть не могу деловых партнеров с низким интеллектуальным или профессиональным уровнем	
Всего:		

Шкала 4. Неумение скрывать или сглаживать неприятные чувства при столкновении с некоммуникабельными качествами партнеров

№	Утверждения	Баллы
16.	Считаю, что на грубость надо отвечать тем же	
17.	Мне трудно скрыть, если человек мне чем-либо неприятен	
18.	Меня раздражают люди, стремящиеся в споре настоять на своём	
19.	Мне неприятны самоуверенные люди	
20.	Обычно мне трудно удержаться от замечания в адрес озлобленного или нервного человека, который толкается в транспорте	
Всего:		

Шкала 5. Стремление переделать, перевоспитать партнеров

№	Утверждения	Баллы
21.	Я имею привычку поучать окружающих	
22.	Невоспитанные люди возмущают меня	
23.	Я часто ловлю себя на том, что пытаюсь воспитывать кого-либо	
24.	Я по привычке постоянно делаю кому-либо замечания	
25.	Я люблю командовать близкими	
Всего:		

Шкала 6. Стремление подогнать партнера под себя, сделать его "удобным"

№	Утверждения	Баллы
26.	Меня раздражают старики, когда они в час пик оказываются в городском транспорте или в магазинах	
27.	Жить в номере гостиницы с посторонним человеком для меня просто пытка	
28.	Когда партнер не соглашается в чем-то с моей правильной позицией, то обычно это раздражает меня	
29.	Я проявляю нетерпение, когда мне возражают	
30.	Меня раздражает, если партнер делает что-то по-своему, не так, как мне того хочется	
Всего:		

Шкала 7. Неумение прощать другим ошибки, неловкость, непреднамеренно причиненные вам неприятности.

№	Утверждения	Баллы
31.	Обычно я надеюсь, что моим обидчикам достанется по заслугам	
32.	Меня часто упрекают в ворчливости	
33.	Я долго помню обиды, нанесенные мне теми, кого я ценю или уважаю	
34.	Нельзя прощать сослуживцам бестактные шутки	
35.	Если деловой партнер непреднамеренно заденет мое самолюбие, я на него, тем не менее, обижусь	
		Всего:

Шкала 8. Нетерпимость к физическому или психическому дискомфорту, создаваемому другими людьми

№	Утверждения	Баллы
36.	Я осуждаю людей, которые плачутся в чужую жилетку	
37.	Внутренне я не одобряю своих знакомых, которые при удобном случае рассказывают о своих болезнях	
38.	Я стараюсь уходить от разговора, когда кто-нибудь начинает жаловаться на свою семейную жизнь	
39.	Обычно я без особого внимания выслушиваю исповеди друзей (подруг)	
40.	Мне иногда нравится позлить кого-нибудь из родных или друзей	
		Всего:

Шкала 9. Неумение приспосабливаться к характеру, привычкам и желаниям других

№	Утверждения	Баллы
41.	Как правило, мне трудно идти на уступки партнерам	
42.	Мне трудно ладить с людьми, у которых плохой характер	
43.	Обычно я с трудом приспосабливаюсь к новым партнерам по совместной работе	
44.	Я стараюсь не поддерживать отношения с несколько странными людьми	
45.	Чаще всего я из принципа настаиваю на своем, даже если понимаю, что партнер прав	
		Всего:

Обробка результатів

За кожною шкалою підраховується загальна сума балів. Максимальне число балів за кожною шкалою - 15, загальна по всіх шкалах - 135. Чим вище число набраних респондентом балів, тим вище ступінь його нетерпимості до оточуючих. У середньому, опитані набирають: вихователі дошкільних установ - 31 бал, медсестри - 43, лікарі - 40 балів. Розгляд відповідей за окремими шкалами дозволяє виявити найбільш характерні аспекти та тенденції прояву комунікативної толерантності та інтолерантності.

1. Визначення типів етнічної ідентичності

Поняття «етнічна толерантність» визначається в психології як позитивне ставлення до власної етнічної групи в поєднанні з позитивним ставленням до інших етнічних груп. Для формування громадянського

суспільства необхідно виховання громадянина - людину, що володіє відповідними цьому суспільству ціннісними орієнтаціями. Одним з найважливіших якостей, притаманних такій людині, є етнічна толерантність - вміння терпимо, а головне - з розумінням ставитися до людей інших національностей, до їх звичаїв, традицій, культури, зразків поведінки, способу життя. Етнічна толерантність або, навпаки, етнічна інтолерантність багато в чому визначає характер міжнаціональних відносин.

Представлена надалі методична розробка дозволяє діагностувати етнічну самосвідомість і його трансформації в умовах міжетнічної напруженості. Один з показників трансформації етнічної ідентичності - це зростання етнічної нетерпимості (інтолерантності). Толерантність / інтолерантності - головна проблема міжетнічних відносин в умовах зростання напруженості між народами - стала ключовою психологічної змінної при конструюванні даного опитувальника. Ступінь етнічної толерантності респондента оцінюється на основі наступних критеріїв: рівня "негативізму" щодо власної та інших етнічних груп, порога емоційного реагування на іноетнічне оточення, вираженості агресивних і ворожих реакцій у ставленні до інших груп.

Типи ідентичності з різною якістю і ступенем вираженості етнічної толерантності виділені на основі широкого діапазону шкали етноцентризму, починаючи від "заперечення" ідентичності, коли фіксується негативізм і нетерпимість по відношенню до власної етнічної групи, і закінчуючи національним фанатизмом - апофеозом нетерпимості та вищим ступенем негативізму по відношенню до інших етнічних груп.

Типи етнічної ідентичності (Г.У.Солдатова, С.В.Рижова)

Опитувальник містить шість шкал, які відповідають наступним типам етнічної ідентичності.

1. Етнігілізм - одна з форм гіпоідентичності, що представляє собою відхід від власної етнічної групи і пошуки стійких соціально - психологічних ніш не по етнічному критерію .

2. Етнічна індиферентність - розмивання етнічної ідентичності , виражене в невизначеності етнічної приналежності , неактуальність етнічності .

3. Норма (позитивна етнічна ідентичність) - поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів. У поліетнічному суспільстві позитивна етнічна ідентичність має характер норми і властива переважній більшості . Вона задає такий оптимальний баланс толерантності по відношенню до власної та інших етнічних груп, який дозволяє розглядати її , з одного боку , як умову самостійності і стабільного існування етнічної групи , з іншого - як умову мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі.

Посилення деструктивності в міжетнічних відносинах зумовлено трансформаціями етнічної самосвідомості за типом гіперідентичності , яка відповідає в опитувальнику трьом шкалам:

4. Етнотероризм - даний тип ідентичності може виражатися в нешкідливій формі на вербальному рівні, як результат сприйняття через призму конструкту " мій народ" , але може припускати , наприклад , напруженість і роздратування у спілкуванні з представниками інших етнічних груп або визнання за своїм народом права вирішувати проблеми за "чужий " рахунок .

5 . Етноізоляціонізм - переконаність у перевазі свого народу , визнання необхідності "очищення" національної культури, негативне ставлення до міжетнічних шлюбних союзів , ксенофобія .

6 . Етнофанатизм - готовність йти на будь-які дії в ім'я так чи інакше зрозумілих етнічних інтересів , аж до етнічних " чисток " , відмови іншим народам у праві користування ресурсами і соціальними привілеями , визнання пріоритету етнічних прав народу над правами людини , виправдання будь-яких жертв у боротьбі за благополуччя свого народу.

Етнотероризм , етноізоляціонізм і етнофанатизм уявляють собою щаблі гіперболізації етнічної ідентичності , що означає поява дискримінаційних форм міжетнічних відносин. У міжетнічній взаємодії гіперідентичність проявляється в різних формах етнічної нетерпимості : від роздратування , що виникає як реакція на присутність членів інших груп , до відстоювання політики обмеження їх прав і можливостей , агресивних і насильницьких дій проти іншої групи і навіть геноциду (Солдатова , 1998).

У результаті серії експертних оцінок і пілотажних досліджень були відібрані 30 суджень - індикаторів , що інтерпретують кінець фрази : "Я - людина, яка ... " Індикатори відображають ставлення до власної та інших етнічних груп в різних ситуаціях міжетнічної взаємодії .

Бланк методики

Інструкція: Нижче наводяться висловлювання різних людей з питань національних відносин, національної культури. Поміркуйте, наскільки Ваше збігається з думкою цих людей. Визначте свою згоду або незгоду з даними висловлюваннями.

	Я – человек, который...	<i>Согласен</i>	<i>Скорее согласен</i>	<i>В чем-то согласен, в чем-то нет</i>	<i>Скорее не согласен</i>	<i>Не согласен</i>
1.	предпочитает образ жизни своего народа, но с большим интересом относится к другим народам					
2.	считает, что межнациональные браки разрушают народ					
3.	часто ощущает превосходство людей другой национальности					

4.	считает, что права нации всегда выше прав человека					
5.	считает, что в повседневном общении национальность не имеет значения					
6.	предпочитает образ жизни только своего народа					
7.	обычно не скрывает своей национальности					
8.	считает, что настоящая дружба может быть только между людьми одной национальности					
9.	часто испытывает стыд за людей своей национальности					
10.	считает, что любые средства хороши для защиты интересов своего народа					
11.	не отдает предпочтения какой-либо национальной культуре, включая и свою собственную					
12.	нередко чувствует превосходство своего народа над другими					
13.	любит свой народ, но уважает язык и культуру других народов					
14.	считает строго необходимым сохранять чистоту нации					
15.	трудно уживается с людьми своей национальности					
16.	считает, что взаимодействие с людьми других национальностей часто бывает источником неприятностей					
17.	безразлично относится к своей национальной принадлежности					
18.	испытывает напряжение, когда слышит вокруг себя чужую речь					
19.	готов иметь дело с представителем любого народа, несмотря на национальные различия					
20.	считает, что его народ имеет право решать свои проблемы за счет других народов					
21.	часто чувствует неполноценность из-за своей национальной принадлежности					
22.	считает свой народ более одаренным и развитым по сравнению с другими народами					
23.	считает, что люди других национальностей должны быть ограничены в праве проживания на его национальной территории					
24.	раздражается при близком общении с людьми других национальностей					
25.	всегда находит возможность мирно договориться в межнациональном споре					
26.	считает необходимым "очищение" культуры своего народа от влияния других культур					

27.	не уважает свой народ					
28.	считает, что на его земле все права пользования природными и социальными ресурсами должны принадлежать только его народу					
29.	никогда серьезно не относился к межнациональным проблемам					
30.	считает, что его народ не лучше и не хуже других народов					

Обробка результатів

Відповіді піддослідних переводяться у бали відповідно до шкали :

- " згоден " - 4 бали;
- " скоріше згоден " - 3 бали;
- " в чомусь згоден , в чомусь ні " - 2 бали;
- " скоріше не згоден " - 1 бал ;
- " не згоден " - 0 балів.

Потім підраховується кількість балів по кожному з типів етнічної ідентичності (в дужках вказані пункти , що працюють на даний тип) :

- 1 . Етніцизм (пункти : 3 , 9 , 15 , 21 , 27).
- 2 . Етнічна індивідуальність (5 , 11 , 17, 29 , 30).
- 3 . Норма (позитивна етнічна ідентичність) (1 , 7 , 13, 19 , 25).
- 4 . Етноцентризм (6 , 12 , 16 , 18 , 24).
- 5 . Етноізоляціонізм (2 , 8 , 20 , 22 , 26).
- 6 . Етнофанатизм (4 , 10 , 14, 23 , 28).

Залежно від суми балів, набраних випробуванням за тією чи іншою шкалою (можливий діапазон - від 0 до 20 балів), можна судити про вираженість відповідного типу етнічної ідентичності , а порівняння результатів за всіма шкалами між собою дозволяє виділити один або кілька домінуючих типів .

4. Визначення рівня толерантності

Толерантність до невизначеності розглядається різними дослідниками як особистісна риса. Її діагностика необхідна в різних галузях психологічної роботи. Для визначення цього типу толерантності також можна використовувати проєктивні методи.

Вітчизняні дослідники визначають толерантність до невизначеності як:

- здатність до прийняття рішень і роздуми над проблемою, навіть якщо не відомі всі факти і можливі наслідки;

- як соціально-психологічну установку, що володіє афективними, когнітивними і поведінковими компонентами;

- здатність людини відчувати позитивні емоції в нових, неструктурованих, неоднозначних ситуаціях, сприймаючи їх не як загрозливі, а як такі, що містять виклик;

- здатність витримувати напругу кризових, проблемних ситуацій.

Таким чином «толерантність до невизначеності» розуміють як: індивідуальну (особистісну) змінну, індивідуальну схильність, здатність, що

відносяться до когнітивної та емоційно-вольової сфер, культуральну складову, розкид реакцій, характеристику індивідуальної саморегуляції та соціально-психологічну установку. Інтолерантність розуміється як тенденція оцінювання або сприйняття.

Методика "Толерантність до невизначеності" С. Баднер в модифікації Г.У.Солдатової.

Інструкція: Оцініть, будь ласка, ступінь своєї згоди або незгоди з приведеними нижче твердженнями. Оцінку надайте наступним чином:

Абсолютно згоден 7 балів,

Згоден - 6 балів,

Швидше згоден 5 балів,

Не знаю 4 бала,

Скоріше не згоден 4 балів,

Не згоден 2 бали,

Абсолютно не згоден 1 бал.

1. Специалист, который не может дать четкий ответ, видимо, не слишком много знает
2. Я бы хотел пожить за границей какое-то время
3. Нет такой проблемы, которую нельзя было бы решить
4. Люди, которые подчинили свою жизнь расписанию,наверное, лишают себя большинства радостей жизни
5. Хорошая работа – это та,на которой всегда ясно, что делать и как это нужно сделать.
6. Интереснее заниматься сложной проблемой, чем решать простую
7. В долговременной перспективе большего можно добиться, решая маленькие, простые проблемы, чем большие и сложные
8. Часто наиболее интересные люди – это те,кто не боится быть оригинальным и не похожим на других
9. Привычное всегда предпочтительнее незнакомого
- 10.Люди, которые настаивают на ответе либо «да» либо «нет», просто не знают, насколько все на самом деле сложно
- 11.Человек, который ведет ровную, размеренную жизнь без особых сюрпризов и неожиданностей, на самом деле должен быть благодарен судьбе
- 12.Многие из наиболее важных решений основаны на неполной информации
- 13.Я больше люблю вечеринки со знакомыми людьми, чем те, на которых большинство людей мне совершенно не знакомы
- 14.Учителя и наставники, которые нечетко формулируют задания, дают возможность проявить инициативу и оригинальность
- 15.Чем скорее мы придем к единым ценностям и идеалам, тем лучше
- 16.Хороший учитель – это тот, кто заставляет тебя размышлять о твоём взгляде на вещи

Обробка результатів:

Кожному парному питанню присвоюється прямий бал, тобто абсолютно не згоден - 1 бал , абсолютно згоден – 7 балів.

Непарні пункти підраховується у зворотному порядку: абсолютно не згоден 7 балів, абсолютно згоден - 1 бал.

Потім підраховується загальна сума балів, набрана за всіма 16 пунктами. Чим вище показник - тим більше толерантний респондент.